

szerző mindegyik ország esetében külön kiemeli, ismerteti az ott létrejött új területi beosztást. Elemzi az államok gazdaságában, kereskedelmében, infrastruktúrájában, mezőgazdaságában végbement fejlődést. Kitér a katonai intézkedésekre, a hadseregfejlesztési elképzelésekre, a visszas nemzeti politikára, legkiváltképp az immár különböző országokban élő muzulmán lakossággal való bánásmódra. A második fegyveres konfliktusban vesztes Bulgária esetében mozgó rugóként a bukaresti béke (1913. május 30.) revíziójára törekvést emeli ki.

A mű ötödik részében az 1912–14 között végbement lakossági mozgásokról tudhatunk meg többet, nevezetesen Görögország esetében a muszlimok és a szlávok ki-, illetve a görögök bevándorlásáról, a török menekültek Macedóniából Törökországba történt kitelepítéséről, a bolgár–török és a görög–török lakosságcserére vonatkozó egyezmények végrehajtásáról.

A hatodik témakör a Balkán-háborúk után létrejött külpolitikai koalíciókat tárgyalja: a román–szerb–görög szövetségi törekvésekről, a bolgár–török közeledésről, az égei-tengeri szigetek hovatartozása miatt érlelődő görög–török konfliktusról esik benne szó.

A könyv hetedik része a már korábban felvetett problémák egyházpolitikai aspektusait vizsgálja.

A nyolcadik nagy fejezet az etnikai kérdéseket feszegeti. Ezen belül a következő fontosnak vélt problémákat elemzi: a makedón kérdés fejlődése, a Balkán-félsziget kis népeinek (a romunok – román néptörzs – és zsidók) története 1912–14 között.

A kilencedik fejezet a hadijelentésekkel és a balkáni borzalmak feldolgozásával foglalkozik, azon belül a háborús ellenfelek íásaival, illetve kívülálló külföldiek műveivel, továbbá a harcok során elkövetett bűnesetek, túlkapások, kegyetlenkedések kivizsgálására 1913 augusztusában létrehozott nemzetközi Carnegie-bizottság tevékenységével.

A könyv legvégén található összefoglalóban a tanulságokat vonja le a szerző.

A számtalan új ismeretet közvetítő kötet nem hiányozhat a Balkán történetével foglalkozó szakemberek könyvtárából, de hasznos ismeretek forrása lehet az érdeklődő olvasók számára is.

Balla Tibor

SCOTT HUGHES MYERLY

BRITISH MILITARY SPECTACLE

From the Napoleonic Wars Through the Crimea

(Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts – London, 1996. 293 o.)

A recenzius végre jóleső érzéssel jelentheti ki: az angol történetírás is tud maradandót és egyben látványosat alkotni. A nemrég megjelent, díszes kiállítású mű remélhetőleg egy sorozat indító kötete lesz, amely a későbbi korok angol had- és viselettörténetét dolgozza fel egészen napjainkig.

Myerly kultúr és hadtörténész, kiváló szakember. A kötet népszerűsítő jelleggel készült, de a XIX. század első felének

Angliája iránt behatóan érdeklődő történészeknek is figyelmébe ajánlhatom. A mű alapvetően viselettörténet, amely azonban csak a mondanivaló háttérül szolgál: a szerző a korabeli Britannia és Európa hadtörténetének mélyebb összefüggéseire, kölcsönhatásaira is rávilágít, mondandóját társadalomtörténettel ötvözi. Végző soron a hadsereg és a társadalom viszonyát tárja elénk, emberközelből láttatja a brit hadseregben uralkodó viszonyokat.

A kötet forgatását az 1820 és 1850 közötti évekből származó, viseletet ábrázoló színes képek, metszetek, illetve karikatúrák teszik élvezetessé.

A kiadvány nagy erénye, hogy az angol író rendkívül sok naplórészletet, visszaemlékezést használ közlendője színesítésére. Az ismertetés írója bizonyos részeken úgy érezte, mintha „A könnyűlovasság támadása” című film képei elevenednének meg.

A bibliográfiában lenyűgöző mennyiségű levéltári és könyvtári anyagra lehetünk figyelmesek, amiből kitűnik, hogy a szerző alapos és mélyreható kutatásokat végzett, de ezt támasztja alá az a tény is, hogy közel 90 oldalnyi jegyzet egészíti ki a főszövegben elmondottakat.

A kötet bemutatja, milyen fontos a háborúban a ruházat, mire szolgál békeidőben a katonai látványosság. Ismerteti a különféle egyenruhákat, szól a parádékról, művészetekről, dalokról, katonazenekarokról, egyszóval az angol hadsereg életének legkülönbözőbb részleteiről.

A bevezetésben a szerző a hadseregbeli életet mutatja be. Részletesen ecseteli a tisztek és a legénység szolgálati körülményeit, ellátásukat, a katonák kiképzését, alkalmazkodásukat a haderőbeli követelményekhez. Jellemzi az állam és a hadsereg viszonyát, a ruházat értékét a hadseregben (tudvalevőleg az egyes ezredek fényes tiszti uniformisai igen sokba kerültek), mindezeknek a polgári szférára gyakorolt hatását.

Az első fejezet részletes leírást ad az angol hadsereg egyenruháiról, az ott rendszeresített oldalgyerekekről, az egyes ruhadarabok változásairól. A gyalogság és a műszakiak kabátja hagyományosan skarlátvörös, a lovasságé skarlátszín, vagy sötétkék, a tüzéreké sötétkék, a lövészeké sötétzöld volt. Ezen kívül minden ezredet megkülönböztettek még különböző színű parolival, kezelővel, hajtókával, gallérral. A paroliknál a 8–10 árnyalatban létező sárga és zöld dominált.

Elemzi a katonai vezetők katonákkal, lovakkal szemben támasztott követelményeit, a külsőségekben a látványosságra való

törekvést (pl. a lovakat a parádékra rendszeresen befestették, hogy egyformák legyenek), békeidőben általában a rekruták is egyforma magasak voltak; a lovasok súlyát is figyelembe vették; a gyalogságnál a parancsnokok a magas, jó kiállású embereket léptették elő szívesen, míg az elit alakulatnak számító huszárságnál nem lehetett a katona magas ember.

A második fejezet a civil és a katonai viselet egymásra hatását vizsgálja az 1790-es évektől. Részletezi, milyen befolyást gyakoroltak a haderő öltözködésére az uralkodócsalád tagjai, egyes angol koronahercegek. Néhány európai nagyhatalom (a német fejedelemségek, Ausztria, Franciaország stb.) uralkodóinak, katonai vezetőinek meghatározó szerepét is elemzi a hatásukra kialakult ruhaváltozatokban. Érdekes például, hogy sokszor a tábornokok, főtisztek feleségei is befolyást gyakoroltak egy új katonai öltözködési stílus kiválasztására, létrejöttére.

A harmadik nagy témaegység a toborzásról, az újoncok ezzel kapcsolatos érzéseiről, valamint előmeneteléről szól. Megtudhatjuk, hogy a fiatal emberek a hadseregbe lépve milyen szociális körülmények közé kerültek. Számukra az egyenruha viselése volt a fő szencáció: az uniformis az egyszerű embereket – érzésük szerint – magasabb társadalmi státuszba helyezte.

A negyedik fejezet témája a hadseregben uralkodó fegyelem, illetve a különféle fegyelmezési módok alkalmazása. Kitér arra, hogy sok ember esetében az italozás volt az egyetlen mentsvár a túlzott fegyelem ellen. Az angol hadseregben a drill és az egyenruha tökéletessége, kifogástalansága esztétikai ideálnak számított. A hadseregben bevett szokás volt, hogy a tisztek büntetésként verték beosztottaikat; a fegyelmezés gyakorlati megvalósítását is érzékletesen ecseteli. Leírja, milyen viseletet hordtak a katonák trópusi viszonyok között.

Az ötödik nagy témakör a brit hadseregben jellemző hangulatról, szellemről szól, többek között az egyes alakulatok (pl. a könnyű- és a nehézgyalogság) között a fényesebb, díszesebb ruházat tekintetében

kialakult egészséges rivalizálásról. Felsorolja a fegyveres erőben előforduló különféle kitüntetések, zászlókat, amelyek emelték a harci szellemet a csatákban, és jól mutattak a cere-móniakon.

A hatodik fejezet a hadjáratokat, a fegyveres küzdelmeket tárgyalja. Betekintést nyerhetünk a ruházat és felszerelés terén a mozgósításkor végrehajtott intézkedésekbe. A szerző leírja az Indiában és a más gyarmatokon szolgáltak uniformisának változását. Az egyenruhának, legfőbb funkciójaként, segítenie kellett a katonák azonosítását az ütközet alatt, ez azonban harctéri körülmények között nem mindig működött. A tisztek díszes, gazdagon aranyozott ruházata pedig jó célpontot mutatott a harctéren.

A hetedik fejezetből képet kapunk az angol hadsereg alakulatainak rendfenntartó erőként történt bevetéséről polgári zavargások esetén. Így például a gyári munkásság által kirobbantott luddita felkelés idején 1812-ben, a dél-walesi felkelés letörésében 1839-ben, azonkívül a chartista munkásmozgalmak meg-fékezésében. (Érdekes, hogy a brit szigeteken a XIX. század első felében általában mintegy 45 000 katonát állomásozott, ebből 30 000 Írországból). A hadi gépezet elsődleges szimbóluma az egyenruha volt, a katonák színes, fényes

uniformisa az elkülönülést, ha úgy tetszik az elrettentést szolgálta: nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy az angol polgárok – különösen Londonban – nem szerették a hadsereget.

A nyolcadik témakör a zenés, sok csillogó külsőséggel járó, fényes parádékat, felvonulásokat, imitált ütközeteket festi le, amelyek ezreknek jelentettek nyilvános, ingyen szórakozást, s amelyek egyben lelkesítőleg is hatottak az emberekre. A színházi előadások, a katonai zenészek részvétele a londoni operaházi előadásokon, pl. a krími háború idején, háborús propagandának is jól beillettek. A katonai témák az angol zenében, a cirkuszokban kedveltek voltak, az irodalomban pedig a katonai memoárok örvendtek nagy népszerűségnek. Tanúi lehetünk annak, hogyan szolgáltak mintául a katonai szervezetek, az életforma és külsőségek a polgári életben, öltözködésben pl. a gyárakban, iskolákban, a későbbi társadalmi mozgalmakban, többek között a cserkészletben.

A befejezésben az 1800 és 1856 közötti időszakban folyamatosan sikerrel harcolt brit hadseregről addig elmondottakat foglalja össze a mű szerzője.

Balla Tibor